

Relacije statusnih karakteristika i socijalnih stavova mladih

**ANKICA HOSEK i
KONSTANTIN MOMIROVIĆ**
Zavod za kineziološku antropologiju
Fakulteta za fizičku kulturu
Sveučilišta u Zagrebu

RADMILA PRIŠLIN
Odsjek za psihologiju
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 316.66.64
Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 11. srpnja 1989.

Relacije statusnog položaja, definiranog sa 31 indikatorom položaja na socijalizacijskom, institucionalnom i sankcijskom sustavu, i rezultata u skalama za procjenu odnosa prema samoupravljanju, kleronacionalizmu, autoritarnosti, konformizmu i socijalnog hostiliteta analizirane su, pod modelom kanoničke analize kovarijanci, na uzorku od 756 ispitanika muškog spola, starih od 19 do 27 godina, reprezentativnom za jugoslavensku populaciju ove dobi i spola. Nađena je osrednja kvazikanonička korelacija između statusnog položaja, definiranog osobito obrazovnom i kulturalnom razinom ispitanika i njegovih roditelja, i vrijednosnog sklopa definiranog odsustvom socijalnog hostiliteta i suženom razinom kleronacionalizma, autoritarnosti i konformizma.

1. UVOD

Stavovi su jedan od »najpopularnijih« konstrukata ne samo u socijalnoj psihologiji već u psihologiji (i sociologiji) uopće. Ta »popularnost« očituje se, pored ostalog, u trajnom prisustvu konstrukta od samog utemeljenja (socijalne) psihologije kao znanstvene discipline. Jedno od određenja pojma stava jest da su stavovi stečene tendencije bilo pozitivnog bilo negativnog reagiranja prema najrazličitijim objektima, pri čemu objekt može biti bilo što što egzistira u psihičkom, socijalnom ili fizikalnom realitetu (Zvonarević, 1978). Pod socijalnim stavovima ovdje podrazumijevamo evaluativno odnošenje naspram objekata iz socijalnog realiteta. Budući da su socijalni stavovi rezultat socijalizacije, a istovremeno i snažan determinator ponašanja, njihovo je proučavanje nužno u bilo kojem ozbiljnijem pokušaju razumijevanja socijalnih zbivanja (Liska, 1975; Rot i Havelka, 1973; Pantić, 1977; Šiber, 1985).

Stavovi se stječu, učvršćuju i mijenjaju u toku procesa socijalizacije pod utjecajem različitih socijalnih agensa: porodice, škole, grupe vršnjaka i svih ostalih grupa kojima, u toku tog procesa, osoba pripada ili želi pripadati. Među tim agensima utjecaj porodice od izuzetnog je značaja. To je prva socijalna grupa članom koje osoba postaje. Za najveći broj individua to je ne samo primarna članska grupa već ujedno i referencična na čemu se i temelji naro-

čito snažan direktivni utjecaj na stavove. Upravo stavovi stečeni u ranom periodu socijalizacije (što znači prvenstveno pod utjecajem porodice) jesu posebno intenzivni, konzistentni, centralni i otporni na promjene sve do perfekcije. To vrijedi ne samo za stavove prema socijalno ne naročito relevantnim objektima već i za stavove naspram socijalno izuzetno važnim objektima. Da je tome tako govore i nalazi o relativnoj trajnosti nekih inače proklamirano nepoželjnih socijalnih stavova koji se uspjevaju održati usprkos organiziranom djelovanju različitih socijalnih institucija na njihovom mijenjanju. Ovo, naravno, ne znači da je katkad intenzivno a katkad manje intenzivno, ali relevantno ipak trajno, prisustvo socijalno nepoželjnih stavova samo rezultat održavanja takvih stavova unutar porodice. Bez obzira što su takve pojave rezultat interakcijskog djelovanja više faktora, razumno je pretpostaviti da je porodica među relevantnijima od tih faktora.

Zbog nesumnjivog značaja porodice u procesu usvajanja i mijenjanja socijalnih stavova, njezin je utjecaj bio predmetom mnogobrojnih istraživanja (Rot, 1968). U ovom istraživanju pokušali smo dovesti u vezu socijalni status ispitanika, odnosno njegove porodice sa njegovim socijalnim stavovima.

2. METODE

Ispitivanje relacija između socijalnih stavova i karakteristika socijalnog statusa izvršeno je na uzorku od 756 muškaraca, starih 19 do 27 godina, državljana SFRJ koji potiču iz ma kog i žive u ma kom dijelu naše zemlje. Uzorak udovoljava svim kriterijima reprezentativnosti izuzev nužnih ograničenja na pismenost, elementarno poznavanje srpsko-hrvatskog jezika i zdravstveni status ispitanika.

Struktura i intenzitet socijalnih stavova procijenjeni su pomoću pet skale V. Jerbića i S. Lukića za koje je definitivnu formu i način kodiranja rezultata odredio B. Wolf. Ove skale su, na temelju svog intencionalnog predmeta mjerenja, definirane kao:

1. SAM (samoupravna orijentacija)
2. ETN (kleronacionalizam)
3. AUT (autoritarnost)
4. KON (konformizam)
5. FROM (socijalni hostilitet)

Broj tvrdnji u skalama varirao je od 16 do 24, a sve su ocjenjivane na skali Likertovog tipa. Sistem kodiranja rezultata je bio takav da numerički veći rezultat znači manji intenzitet onoga što se skalom procjenjuje. Rezultat u svakoj skali bio je određen kao vrijednost na prvoj glavnoj komponenti

rezultata u česticama. Njihove metrijske karakteristike su sasvim zadovoljavajuće; navedene su u slijedećoj tabeli:

Tabela 1. METRIJSKE KARAKTERISTIKE SKALA ZA PROCJENU SOCIJALNIH STAVOVA

SKALA	BROJ ČESTICA	POUZDANOST	REPREZENTATIVNOST	HOMOGENOST
SAM	24	.89	.89	.65
ETN	20	.89	.88	.63
AUT	24	.81	.81	.52
KON	16	.86	.88	.76
FROM	24	.89	.90	.67

U još neobjavljenim radovima S. Uzelca, E. Hosmana i I. Ignjatovića, identificirana je dimenzionalnost i struktura ovih skala, koja je, s njihovim dopuštenjem, ovdje navedena, kako bi eventualno poslužila boljem razumijevanju rezultata dobijenih u ovom istraživanju. Latentna struktura skale SAM je: samoupravni socijalistički patriotizam, samoupravna socijalistička orijentacija, nesamoupravna socijalistička orijentacija, kritički skepticizam i odnos prema privatnom vlasništvu; skale ETN je: religioznost, nacionalna isključivost, etnocentrizam i odbacivanje agnostičkog internacionalizma; skale AUT je: fatalizam, autoritarna agresivnost, tradicionalizam, pesimizam i voluntarizam; skale KON je: socijalni, kognitivni i bihevioralni konformizam i sumisivnost, a skale FROM: makijavelizam, egocentrizam, mazohizam, hysteroidni egotizam i kompleks inferiornosti i krivice sa latentnim hostilitetom koji je prisutan u gotovo svim česticama skale FROM.

Socijalni status je procijenjen na temelju 31 indikatora iz upitnika DS-2-VS Z. Džamonje i A. Hošek koji predstavlja aktualiziranu i metrijsku modificiranu verziju upitnika DS-2 S. Saksida i K. Petrovića (1972). Sve varijable predstavljaju ordinalizirane karakteristike, kolekcionirane tako da reprezentiraju, prema fenomenološkom modelu, položaj subjekata i njegovih roditelja u hijerarhiji društvenih uloga socijalizacijskog, institucionalnog i sankcijskog subsistema socijalnog statusa. Ove su varijable definirane i šifrirane kao:

- (1) Stupanj obrazovanja subjekta (OBRAZS)
- (2) Stupanj obrazovanja oca (OBRAZO)
- (3) Stupanj obrazovanja majke (OBRAZM)
- (4) Subjektovo poznavanje stranih jezika (STRJEZS)
- (5) Očevo poznavanje stranih jezika (STRJEZO)
- (6) Majčino poznavanje stranih jezika (STRJEZM)
- (7) Karakteristike mjesta u kome je subjekt proveo djetinjstvo do 15. godine (MJ15S)
- (8) Karakteristike mjesta u kojem je otac proveo djetinjstvo do 15. godine (MJ15O)
- (9) Karakteristike mjesta u kojem je majka provela djetinjstvo do 15. godine (MJ15M)
- (10) Karakteristike mjesta u kome subjekt sada živi (MJSADAS)
- (11) Karakteristike mjesta u kome otac sada živi (MJSADAO)

- (12) Karakteristike mjesta u kome majka sada živi (MJSADAM)
- (13) Školski uspjeh subjekta u posljednjoj godini školovanja (USPJEH)
- (14) Funkcija subjekta u Savezu socijalističke omladine (SSOS)
- (15) Kvalifikacija koja je ocu priznata na posljednjem radnom mjestu (KVALO)
- (16) Kvalifikacija koja je majci priznata na posljednjem radnom mjestu (KVALM)
- (17) Položaj oca na radnom mjestu (POLRADO)
- (18) Položaj majke na radnom mjestu (POLRADM)
- (19) Funkcija oca u organima radničkog samoupravljanja (SAMOUPO)
- (20) Funkcija majke u organima radničkog samoupravljanja (SAMOUPM)
- (21) Funkcija oca u društveno-političkim zajednicama (DPZO)
- (22) Funkcija majke u društveno-političkim zajednicama (DPZM)
- (25) Funkcija oca u sportskim organizacijama (SPORTO)
- (26) Funkcija majke u sportskim organizacijama (SPORTM)
- (27) Kvadratura stana po članu domaćinstva (KVSTAN)
- (28) Mjesečni prihod domaćinstva (PRIHOD)
- (29) Da li subjekt ima svoju sobu (SOBAS)
- (30) Broj knjiga u porodičnoj biblioteci (KNJIGE)
- (31) Broj djece u porodici (DJECA)

Ispitivanje je provedeno tako da su svi ispitanici bili potpuno uvjereni da će njihovi rezultati ostati potpuno anonimni. Jedna analiza povezanosti između tri skale za procjenu neiskrenosti i rezultata u skalama socijalnih stavova, provedena na virtualno istom uzorku ispitanika (Momirović, 1987), pokazala je da utjecaj sklonosti ka davanju socijalno poželjnih odgovora, neodgovornosti i svjesne tendencije davanja lažnih iskaza minimalan; samo je skala SAM bila nešto osjetljivija na sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora.

Relacije između skala za procjenu socijalnih stavova i sistema karakteristika socijalnog statusa analizirane su pod modelom kvazikanoničke analize kovarijance (Momirović, Dobrić i Karaman, 1983).

3. REZULTATI

U tabeli 1 navedene su kroskorelacije između socijalnih stavova i karakteristika socijalnog statusa. Iako većinom statistički značajne, dobivene kroskorelacije su u pravilu niske i sistematski logički pozitivne. Uočljiva je generalna tendencija odsustva klonacionalizma, autoritarnosti, a osobito konformizma i socijalnog hostiliteta u onom segmentu populacije mladih koja potiče iz porodica sa natprosječnim socijalnim statusom. Ova tendencija je utoliko izrazitija ukoliko su obrazovne karakteristike mladih veće. Na osnovu ovako slabih i to pojedinačnih korelativnih veza, naravno, nije moguće generirati ozbiljnije hipoteze. Međutim, upravo odsustvo korelativnih veza, dakle onih koje ne dostižu niti razinu statističke značajnosti, između rezultata u skali za procjenu samoupravne orijentacije i gotovo svih socijaliza-

cijskih, institucionalnih i sankcijskih karakteristika roditelja sugeriraju zanimljivu pretpostavku o aktivnoj intervenciji socijalno afirmiranih roditelja u formiranju kritičkog stava mladih prema socijalno nepoželjnim socijalnim stavovima, ali koji, istovremeno, izgleda nemaju značajnu ulogu u formiranju takvih stavova koji bi pozitivno valorizirali samoupravnu socijalističku orijentaciju društva. Jedine karakteristike socijalnog položaja mladih koje su značajno povezane sa samoupravnom orijentacijom su njihove vlastite obrazovne karakteristike i institucionalna aktivnost u Savezu socijalističke omladine. Neka bude dopušteno da pitanje o eventualnim mehanizmima simetričnosti ovih relacija ostane za sad otvoreno.

Povezanost između skala za procjenu socijalnih stavova i sistema karakteristika socijalnog statusa aproksimirana je samo jednom kvazikanoničkom korelacijom, osrednje veličine (0,38; tabela 2). Ova se povezanost može pripisati prije svega pozitivnim efektima obrazovne promocije mladih na formiranje takvog vrijednosnog sustava u kome je prepoznatljiva negativna valorizacija kleronacionalizma, autoritarnosti, konformizma, a osobito makijavelistički, egocentrički i mazohistički obojenog hostiliteta. Logika maksimalnog mogućeg kovarijabiliteta na kojoj se temelji struktura kvazikanoničkih dimenzija uspjela je ekstrapolirati, redom kako slijedi, i profesionalne, obrazovne i rezidencijalne karakteristike roditelja, više oca i majke, kao ne jake, ali ne i zanemarljive generatore odbijanja socijalno nepoželjnih stavova.

Obrazovanje i položaj u socijalizacijskom subsistemu koji su osnovni generatori generalnog socijalnog statusa*, po svemu sudeći imaju dvostruku ulogu u formiranju ovakve strukture socijalnih stavova. Jedan od njih je povezana sa potencijalnom socijalnom stabilnosti, koja je u porodicama sa niskim obrazovnim i profesionalnim statusom prilično neizvjesna. U formalno otvorenom i formalno propusnom sistemu socijalnih kanala, koji bi trebali biti takvi po definiciji samoupravnog socijalističkog sistema, a u njegovom obrazovnom segmentu su i stvarno takvi, neadekvatno susretno djelovanje individualnih regulatora konativnog, kognitivnog i objektivno socijalnog porijekla izaziva, naravno, inkongruenciju između razine aspiracija i razine dostignuća. Istovremeno, realno prisutni jaki društveni mehanizmi koji, kao izvori šumova, ipak ograničavaju propusnost kanala u institucionalnom i sankcijskom subsistemu ozbiljno ugrožavaju privid formalno zagarantirane socijalne sigurnosti. Nezadovoljstvo i tendencija otuđivanja može izazvati bijeg u drugi vrijednosni sistem u kojem percipiraju veću mogućnost ostvarenja željenih ciljeva i veću emocionalnu sigurnost, što upućuje da cijeli proces ima, pored ostalog, i funkciju svojevrsnog obrambenog mehanizma.

Druga uloga obrazovanja u formiranju socijalnih stavova povezana je sa uspostavljanjem spoznajnog inventara i efikasnosti eksploatacije kognitivnog potencijala u identifikaciji i dekodiranju socijalnih relacija. Zbog toga bolje prepoznaju i latentni patološki karakter kleronacionalizma, autoritarnosti i socijalnog hostiliteta te negativne implikacije konformizma, pa je stoga njihova negativna orijentacija prema ovim objektima stava dijelom i kognitivno determinirana.

* Vidi Momirović i Hošek, 1975; Hošek, 1987.

Ove je rezultate dobro razmatrati vodeći računa i o dvije dodatne eksplikativne hipoteze. Prva je da, bez obzira na anonimnost ispitivanja i vrlo slab utjecaj neiskrenosti na rezultate u skalama stavova, postoji izvjesna vjerojatnost da ispitanici više obrazovne i kulturne razine bolje dekodiraju stvarni sadržaj čestica u svim skalama, i da zbog toga, a ne zbog svog stvarnog uvjerenja, tendiraju davanju socijalno poželjnih i manje patoloških odgovora. Nažalost, za ovu hipotezu nema valjanih dokaza, jer ne samo da su kontrolne skale za procjenu neiskrenosti, inače potpuno nedekodabilne i za većinu profesionalnih psihologa, beznačajno povezane sa kognitivnom razinom, već su i njihove veze sa socijalnim statusom takve, da je vjerojatnost davanja neiskrenih odgovora nešto veća u ispitanika sa nižim statusnim položajem.

Tabela 1. KROSKORELACIJE KARAKTERISTIKA SOCIJALNOG STATUSA I SKALA ZA PROCJENU SOCIJALNIH STAVOVA

	SAM	ETN	AUT	KON	FROM
1. OBRAZS	-.16	.29	.25	.24	.29
2. OBRAZO	.01	.16	.18	.23	.17
3. OBRAZM	.07	.04	.13	.22	.11
4. STRJEZS	-.09	.17	.15	.12	.14
5. STRJEZO	.02	-.02	.03	.04	-.00
6. STRJEZM	.07	-.00	.06	.12	.04
7. MJ15S	.05	.06	.07	.12	.09
8. MJ15O	.03	-.03	-.02	.02	.03
9. MJ15M	.04	-.05	.01	.04	.01
10. MJSADAS	.03	.07	.10	.14	.12
11. MJSADAO	.02	.09	.11	.11	.13
12. MJSADAM	.04	.08	.11	.15	.12
13. USPJEH	-.19	.25	.18	.10	.20
14. SSOS	-.15	.23	.05	.02	.14
15. KVALO	-.07	.17	.17	.15	.18
16. KVALM	.03	.07	.14	.17	.14
17. POLRADO	-.08	.17	.19	.20	.19
18. POLRADM	.04	.02	.10	.17	.11
19. SAMOUPO	-.10	.15	.14	.09	.15
20. SAMOUPM	.03	.03	.07	.11	.07
21. DPZO	-.09	.12	.11	.05	.12
22. DPZM	-.12	.11	.09	.06	.09
23. SINDO	-.05	.11	.04	.04	.06
24. SINDM	-.06	.11	.09	.08	.13
25. SPORTO	.01	.03	.09	.11	.00
26. SPORTM	.00	.06	.04	.06	.01
27. KVSTAN	.00	.05	.04	.02	.09
28. PRIHOD	-.01	.14	.14	.15	.16
29. SOBAS	-.03	.04	.01	-.00	.07
30. KNJIGE	-.04	.26	.22	.27	.30
31. DJECA	-.02	-.09	-.09	-.08	-.08

Druga je da su ispitanici natprosječnog obrazovanja, upravo zbog toga što je odgojno-obrazovni sustav značajno saturiran sadržajima kojih je svrha formiranje socijalno poželjnog sustava vrijednosti, skloni da stavove povezane sa tim vrednostima deklarativno prihvate, jer su naučeni da tako reagiraju. Nažalost, i ova je hipoteza slabo vjerojatna, jer postoje kako se vidi iz tabele 1, značajne logički negativne korelacije između rezultata u skali konformizma i njihove obrazovne i uopće kulturalne razine.

Tabela 2. KVAZIKANONIČKA KOVARIJANCA (σ), KVAZIKANONIČKA KORELACIJA (ρ) I VJEROJATNOĆA HIPOTEZE $\rho=0$ (P)

	σ	ρ	P
	1.42	.38	.00

Tabela 3. KVAZIKANONIČKI KOEFICIJENT (X), KVAZIKANONIČKI FAKTOR (S) I KVAZIKANONIČKI KROSFaktor (L) SKALA ZA PROCJENU SOCIJALNIH STAVOVA

SKALA	X	S	L
SAM	-.16	-.31	-.09
ETN	.49	.75	.28
AUT	.47	.80	.28
KON	.49	.63	.28
FROM	.53	.82	.31

Tabela 4. KVAZIKANONIČKI KOEFICIJENTI (X), KVAZIKANONIČKI FAKTOR (S) I KVAZIKANONIČKI KROSFaktor (L) VARIJABLI SOCIJALNOG STATUSA (SS)

SS	X	S	L
OBRAZS	.39	.60	.36
OBRAZO	.26	.73	.24
OBRAZM	.17	.64	.15
STRJEZS	.21	.43	.20
STRJEZO	.02	.37	.01
STRJEZM	.06	.40	.06
MJ15S	.12	.53	.11
MJ15O	-.00	.31	-.00
MJ15M	.00	.31	.00
MJSADAS	.15	.53	.14
MJSADAO	.15	.55	.14
MJSADAM	.16	.56	.14
USPJEH	.28	.39	.26
SSOS	.17	.23	.16
KVALO	.24	.70	.23
KVALM	.18	.64	.17
POLRADO	.27	.75	.25
POLRADM	.13	.62	.12
SAMOUP0	.19	.56	.18
SAMOUPM	.10	.54	.09
DPZO	.15	.30	.14
DPZM	.13	.27	.12
SINDO	.09	.22	.09
SINDM	.15	.22	.14
SPORTO	.08	.28	.07
SPORTM	.06	.10	.06
KVSTAN	.07	.27	.06
PRIHOD	.21	.49	.19
SOBAS	.04	.15	.04
KNJIGE	.38	.68	.35
DJECA	-.12	-.33	-.11

Ostaje, naravno, činjenica da je povezanost između statusnih karaktera i rezultata u mjerama socijalnih stavova jedva osrednja. To znači da vrijednosna orijentacija mladih nije pod prevelikim utjecajem njihova statusnog položaja; očito je da postoje i drugi činioci koji na tu orijentaciju mogu utjecati. Među njima nije ni najmanje beznačajan utjecaj patološkog sklopa ličnosti na hostilitet, kleronacionalizam i odbacivanje vrijednosti socijalističkog samoupravljanja (Momirović, 1987), i niža kognitivna razina onih koji imaju negativan sklop vrijednosnih stavova (Wolf i Prišlin, 1987).

Ovo, međutim, ne objašnjava, ili jedva objašnjava pojavu koja je, sasvim sigurno, socijalno nepoželjna. Rezultati, i u nas, pokazuju da oni koji zauzimaju niže položaje u hijerarhiji socijalnih uloga ili oni, koji potiču iz takve sredine, u većem postotku slučajeva imaju stavove koji su upravo suprotni njihovim vlastitim interesima.

LITERATURA

1. Hošek, A. (1987): **Struktura socijalnog statusa muške omladine u SFRJ**. Rukopis.
2. Liska, A. E., Ed. (1975): **The Consistency controversy: readings on the impact of attitudes on behaviour**. Wiley, New York.
3. Momirović, K. (1987): **Relacije primarnih konativnih faktora i rezultata u testovima za procjenu socijalnih stavova**. Rukopis.
4. Momirović, K., Dobrić, V. i Karaman, Z. (1983): Canonical covariance analysis. Proceedings of 5th **International Symposium »Computer at the University«**, Cijvat, 463—473.
5. Momirović, K. i Hošek, A. (1985): Latentna struktura dimenzija socijalne stratifikacije CKS. **Studije i analize**, Beograd.
6. Pantić, D. (1977): Vrijednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva. U: **Društveni slojevi i društvena svijest**. Centar za sociološka istraživanja, Beograd.
7. Rot, N. (1973): Osnovi socijalne psihologije — socijalizacija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
8. Rot, N. i Havelka, N. (1973): **Nacionalna vezanost i vrijednosti kod srednjoškolske omladine**. Institut za psihologiju, Beograd.
9. Saksida, S. i Petrović, K. (1972): Teoretični model socijalne stratifikacije. **Teorija in praksa**, 9, 1407—1419.
10. Siber, I. (1985): **Psihologija i društvo**, Zagreb.
11. Zvonarević, M. (1978): **Socijalna psihologija**, Školska knjiga, Zagreb.
12. Wolf, B. i Prišlin, R. (1987): **Relacije sposobnosti za efikasno procesiranje informacija i rezultata u testovima za procjenu sistema vrijednosti**. Rukopis.

RELATIONS BETWEEN STATUS CHARACTERISTICS AND SOCIAL ATTITUDES OF ADOLESCENTS

ANKICA HOŠEK and KONSTANTIN MOMIROVIĆ

**Institute for Kinesiological Anthropology
Faculty of Physical Education
University of Zagreb**

RADMILA PRIŠLIN

**Department of Psychology
Faculty of Arts and Letters
University of Zagreb**

Relations between social status, defined by 31 indicators of the position in the socializational, institutional and sanctional subsystem, and the results on scales for the estimation of attitudes toward self-management, cleronationalism, authoritarianism, conformism and social hostility, were analyzed under the model of canonical analysis, on a sample of 756 male subjects, between 19 and 27 years of age, representative of Yugoslav population of that age and sex. Medium quasicanonical correlation was found between status position, defined particularly by the educational and cultural level of the subjects and their parents, and the value pattern, defined by the absence of social hostility and narrow level of cleronationalism, authoritarianism and conformisam.